

Dirk Bernard Joseph Schouten

25 januari 1923 – 3 februari 2018

Hans van Dijk/Anefo, Nationaal Archief (1982)

Op 3 februari 2018 is op 95-jarige leeftijd Dick Schouten overleden, emeritus hoogleraar aan de universiteit die nu bekendstaat als Tilburg University. In 1950 werd hij benoemd tot lector in Tilburg en in 1954 volgde aldaar zijn benoeming tot hoogleraar algemene leer en geschiedenis van de economie. Schouten was sinds 1975 lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Hij ontving in 1987 de Pierson Penning, een onderscheiding voor Nederlanders die nationaal en internationaal naam hebben gemaakt in de economische wetenschap. In hetzelfde jaar verwierf hij tevens het erelidmaatschap van de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde. Tien jaar eerder al kreeg hij een eredoctoraat van de Universiteit Gent uit handen van Marcel van Meerhaeghe. Hij werd bij zijn afscheid als hoogleraar in Tilburg in 1988 bovendien benoemd tot Commandeur in de Orde van Oranje-Nassau.

De overheidsfinanciën in de volkshuishouding

In 1950 promoveerde Schouten cum laude aan de toenmalige Katholieke Handelshogeschool bij Mathieu Smeets. Zijn proefschrift *De overheidsfinanciën in de volkshuishouding* kreeg als ondertitel mee: *Een macro-economische studie over de betekenis van de openbare financiën op lange termijn voor de omvang, de verdeling en de besteding van het nationaal inkomen.*²

De auteur schetst in de inleiding van zijn proefschrift zijn manier van werken. Het is niet zijn bedoeling om de opvattingen van verschillende schrijvers uitgebreid weer te geven, maar hij wil een poging doen om ‘de veelheid van opvattingen te herleiden tot twee denkwijzen, met name de zogenaamde ‘klassieke’ en de zogenaamde ‘Keynesiaanse’ gedachtegang.’³ Schouten constateert vervolgens dat er recent veel literatuur is verschenen over de vraag wat de klassieken en Keynes met hun theorieën precies bedoeld

1 Jan Donders en Arnoud Boot zijn werkzaam bij respectievelijk het Ministerie van Financiën en de Universiteit van Amsterdam. Beide auteurs zijn voormalige studenten van D.B.J. Schouten. Zij danken Wim van den Goorbergh voor commentaar op een eerdere versie.

2 Schouten (1950).

3 Schouten (1950), p. 3.

kunnen hebben. Hij voegt hieraan toe dat ‘men het ons niet euvel [zal] duiden, wanneer ook hier een bepaalde interpretatie wordt gegeven aan de leer der ‘klassieken’ of van Keynes, welke misschien niet door de desbetreffende schrijvers zal worden onderschreven.’⁴ Deze citaten wijzen op een belangrijk kenmerk van het wetenschappelijke werk van Schouten, niet alleen van zijn proefschrift, maar ook van de vele boeken en artikelen die na deze studie nog zouden volgen. Schouten deed geen poging om aan de hand van literatuurverwijzingen de opvattingen van andere auteurs te schetsen, maar hij probeerde met door hemzelf ontwikkelde modellen een interpretatie te geven van de theorieën van bepaalde (groepen van) auteurs. In zijn proefschrift gaat het daarbij, zoals ook in veel later werk, om de theorie van de klassieken en die van Keynes. De macromodellen, op basis waarvan hij deze twee theorieën bespreekt, moeten duidelijk maken waarom de klassieken en Keynes verschillende opvattingen huldigen over de rol van de overheidsfinanciën in de volkshuishouding. Nadat hij op basis van zijn modellen de essentie van het denken van de klassieken en Keynes heeft geschetst, vervolgt de auteur met een door hemzelf ontwikkelde synthese van de opvattingen van deze twee scholen. Dit synthesesmodel steunt – net als het model dat op de theorie van Keynes is gebaseerd – op de veronderstelling dat volledige werkgelegenheid niet gegarandeerd is, doordat de productie en daarmee ook de werkgelegenheid afhangt van de effectieve vraag. Deze vraag kan volgens Schouten tekortschieten wanneer de overheid de budgettaire ruimte die ontstaat door de economische groei onvoldoende benut voor het verhogen van haar uitgaven en/of het verlagen van de belastingen. Een te geringe vraag kan volgens hem ook samenhangen met de besparingen via de pensioen- en verzekeringsfondsen. De ondernemers benutten volgens hem namelijk slechts een klein deel van deze besparingen voor de financiering van de investeringen.

In het werk van Schouten zijn nauwelijks literatuurverwijzingen te vinden. Twee auteurs die hij in zijn proefschrift, bij wijze van uitzondering, wel noemt zijn Jan Tinbergen en Michal Kalecki. Met Nobelprijswinnaar Tinbergen werkte Schouten samen in de jaren waarin hij, na zijn studie in Tilburg, werkzaam was op het Centraal Planbureau (CPB), waarvan Tinbergen toen directeur was. Schouten deelde met Tinbergen de liefde voor de macro-economie en de overtuiging dat modellen kunnen bijdragen aan ons begrip

4 Schouten (1950), p. 3.

van de economische samenhangen. Hij was vol ontzag voor de intellectuele capaciteiten en de kwaliteit van de economische analyses van Tinbergen, die hij als zijn leermeester beschouwde. Schouten had ook grote waardering voor het werk van de Poolse econoom Kalecki. Deze macro-econoom analyseerde, net als hijzelf, de economische samenhangen op basis van kleine macromodellen, in een tijd waarin modelgebruik nog allerminst gemeengoed was. Schouten trad bovendien in de voetsporen van Kalecki door bij de analyse van het spaargedrag een onderscheid te maken tussen loontrekkers en genieters van kapitaalinkomen. Schouten vroeg zijn studenten zelden om iets te lezen van andere economen dan hemzelf, maar een bundel essays van Kalecki over de dynamiek van de kapitalistische economie was vele jaren verplichte literatuur voor studenten die bij hem het doctoraalvak algemene economie volgden.

Exacte economie

In 1957 verscheen *Exacte economie*.⁵ De ondertitel – *Een samenvatting van de economische theorie in de vorm van tien algemeen-economische modellen* – maakt duidelijk dat dit een echt Schouten-boek is. De auteur besteedt in dit werk onder andere aandacht aan de theorieën van Quesnay, Ricardo, Marx, Walras en Keynes, aan de hand van vijf modellen. Elk van deze modellen verklaart de uitkomsten van het economische proces op basis van veronderstellingen die aansluiten bij de omstandigheden ten tijde van de econoom van wie het model geacht wordt de essentie van het denken weer te geven. Ook dit is een belangrijk kenmerk van het werk van Schouten. Hij was ervan overtuigd dat economische analyses moeten worden gebaseerd op een model van de werkelijkheid waarvan de veronderstellingen aansluiten bij de actuele uitgangssituatie. Volgens Schouten moest een goede econoom flexibel zijn en al naar gelang van de omstandigheden soms klassieke opvattingen huldigen en op andere momenten juist een keynesiaanse visie hebben. Hij verwierp het dogmatisch aanhangen van een bepaalde theorie, omdat een theorie nooit onder alle omstandigheden geldig kan zijn. Dani Rodrik bracht in 2015 in zijn boek *Economics rules: The rights and wrongs of the dismal science* dezelfde opvatting naar voren: 'Different contexts – different markets, social settings, countries, time periods and so on – require different models.'⁶

5 Schouten (1957).

6 Rodrik (2015), p. 14.

En iets verderop: ‘When models are selected judiciously, they are a source of illumination. When used dogmatically, they lead to hubris and errors in policy.’⁷

Groetheorie

Samen met Folkert de Roos schreef Schouten *Groetheorie*, dat in 1960 verscheen.⁸ Deze studie is gewijd aan het vraagstuk van de economische groei op lange termijn, een onderwerp dat indertijd veel aandacht trok in de economische literatuur. De Roos en Schouten analyseren om te beginnen de gedachten van een aantal belangrijke schrijvers: Ricardo, Marx, Cassel, Schumpeter, Keynes en Harrod & Domar. Zij maken daarbij gebruik van modellen die de essentie van de gedachten van deze schrijvers beogen weer te geven. De auteurs presenteren vervolgens een meer algemene analyse van het groeiproces en sluiten af met een hoofdstuk dat is gewijd aan de invloed die een verschillend groeitempo van volkshuishoudingen op de ruilverhouding tussen hun exportproducten kan hebben.

Dynamische macro-economie

In 1967 verschenen de twee delen van *Dynamische macro-economie*, die Schouten samen met Ad Kolnaar schreef.⁹ Het eerste deel behandelt de conjunctuurtheorie en het tweede de structuurtheorie. De auteurs willen een synthese tot stand brengen tussen de macro-economische groetheorie en de conjunctuurtheorie. De boeken moeten de vraag beantwoorden hoe de sociaaleconomische doelstellingen op lange termijn kunnen worden gerealiseerd zonder dat bij de hantering van de daarvoor noodzakelijke instrumenten op korte termijn sprake is van nadelige conjuncturele nevengevolgen. De lezers kunnen kennismaken met wat later de methode-Schouten genoemd zou worden; een methode die zo meteen nog uitgebreid aan bod komt. De auteurs schenken in het tweede deel van de studie onder andere aandacht aan de productiefunctie die bekendstaat als het jaargangenmodel. Uitgaande van deze productiefunctie kunnen te hoge lonen om twee redenen tot werkloosheid leiden. Te hoge lonen schaden in de eerste plaats de investeringen en tasten daarmee de creatie van nieuwe productiecapaciteit aan, zodat

7 Rodrik (2015), p. 14.

8 De Roos en Schouten (1960).

9 Schouten met medewerking van Kolnaar (1967).

er te weinig nieuwe arbeidsplaatsen bijkomen. Te hoge lonen leiden in de tweede plaats tot een versnelde buitengebruikstelling van oude kapitaalgoederen, doordat ondernemers die niet langer winstgevend kunnen gebruiken. Hierdoor neemt de rendabele productiecapaciteit af, evenals het daaraan verbonden aantal arbeidsplaatsen. Het CPB zou de jaargangenproductiefunctie in de jaren zeventig in zijn macromodel opnemen; eerst in het model dat Vintaf I als naam kreeg en later in Vintaf II. Analyses die op deze CPB-modellen gebaseerd waren zouden in de jaren tachtig in ons land bijdragen aan het breed gedeelde inzicht dat loonmatiging gewenst was om herstel van de werkgelegenheid tot stand te brengen.

Illustratie door Sander

Disclaimer: wij hebben getracht eventuele rechthebbenden te achterhalen

De docent Schouten en zijn methode

De verschillende werkzaamheden van Schouten hingen steeds nauw met elkaar samen. Hij benutte de resultaten van zijn wetenschappelijke werk vaak rechtstreeks voor zijn colleges en hij gebruikte omgekeerd zijn colleges dikwijls voor het verder schaven aan zijn modellen en de daarop gebaseerde theorieën.¹⁰ Hij liet de studenten deelgenoot zijn van zijn worstelingen met het vak. Het kwam weleens voor dat hij gedurende een college min of meer vast kwam te zitten en zijn betoog pas goed kon vervolgen tijdens de volgende bijeenkomst. En soms begon hij zijn college met de mededeling dat de studenten de aantekeningen van de vorige week maar moesten verscheuren, omdat hij – nadat hij nog eens goed over een en ander had nagedacht – tot andere inzichten was gekomen. Hij was ervan overtuigd dat studenten veel konden leren door te proberen om de door hem gepresenteerde modellen te doorgronden en vooral door zelf met die modellen aan het rekenen te gaan. Het zelf maken van berekeningen zou volgens hem tot veel begrip van de macro-economische samenhangen bij de studenten leiden. Hij hoopte met zijn manier van onderwijs geven te bereiken dat de studenten uiteindelijk zelfstandig in staat zouden zijn om economische vraagstukken te analyseren. Hij weigerde pertinent om studenten wijsheden uit handboeken bij te brengen. Het toenemende gebruik van vooral Amerikaanse handboeken vond hij een gruwel. Wij hebben zelf ervaren dat studenten inderdaad bijzonder veel konden leren van zijn colleges, ook al geloven we dat het soms geen kwaad kan om een handboek open te slaan. Veel studenten die ooit bij Schouten college hebben gelopen zijn, net als wij, ervan overtuigd dat zij het vak bij hem hebben geleerd. Tegelijkertijd misten veel andere studenten, die zich minder comfortabel voelden bij de onzekerheden van de macro-economie, een houvast bij de voorbereiding op hun examens: voor hen was Schouten naast een markante ook een enigszins gevreesde hoogleraar.

Schouten begeleidde ook verschillende personen bij het voorbereiden van hun proefschrift.¹¹ Haast alle promovendi kozen voor hun studie een macro-

¹⁰ Er was ook een samenhang tussen enerzijds zijn onderzoek en onderwijs in Tilburg en anderzijds zijn activiteiten als kroonlid van de Sociaal-Economische Raad (SER), zoals hierna nog aan de orde komt.

¹¹ Zie voor een overzicht van de negen promoties in de eerste vijftienvier jaar van zijn hoogleraarschap: Van den Goorbergh *et al.* (red.) (1979). Na het ambtsjubileum zouden nog drie promoties volgen.

economisch vraagstuk. Frans Rutten, die later vele jaren topambtenaar in Den Haag zou zijn, promoveerde in 1965 echter op een proefschrift getiteld *Prijsvorming in de industrie*. Als voorbeelden van studies met een macro-economische probleemstelling kunnen dienen *Groei en inkomensverdeling* van Theo van de Klundert uit 1962 en *Een macro-economische theorie van de werkgelegenheid* van Wim van den Goorbergh uit 1978. Schouten trad in 1972 bovendien op als erepromotor van Cees van den Beld, die indertijd directeur van het Centraal Planbureau was.

Schouten had een voorkeur voor kleine, theoretische modellen. Hoewel hij veel waardering had voor de macro-econometrische modellen van het CPB en de daarop gebaseerde analyses, vond hij het gebruik van kleine, theoretische modellen noodzakelijk bij de analyse van de economische samenhangen. Hij was namelijk van mening dat zulke modellen tot resultaten leiden die met het verstand zonder veel problemen goed kunnen worden begrepen. Bij de grote macro-econometrische modellen viel het waarom van de resultaten volgens hem minder gemakkelijk te doorgronden.

De voorliefde van Schouten voor kleine, theoretische modellen valt mede te verklaren uit de omstandigheid dat de economische samenhangen voortdurend aan veranderingen onderhevig zijn. We wezen er al op dat Schouten van mening was dat economische analyses moeten worden gebaseerd op een model waarvan de veronderstellingen aansluiten bij de actuele uitgangssituatie. Het was volgens hem daarom nodig om de samenhangen die in een model zijn opgenomen voortdurend ter discussie te stellen. Als je dat niet doet, loop je namelijk het risico om een inmiddels achterhaald model te gebruiken. De volgens Schouten vereiste flexibiliteit in de modelspecificatie is uiteraard het best te bereiken bij het gebruik van kleine, theoretische modellen.

Schouten had ook een voorkeur voor modellen die met de hand zijn op te lossen. Die voorkeur valt mede te verklaren uit de geschiktheid van zulke modellen voor het onderwijs. Macro-economische modellen bevatten echter al gauw een groot aantal niet-lineaire relaties, waardoor het oplossen met de hand onmogelijk is. Schouten zocht daarom naar een methode die dit probleem zou oplossen. Hij ontwikkelde een methode waarbij de variabelen van een model luiden in termen van relatieve afwijkingen van een trendmatig

groeipad met vaste groeivoeten van de economische variabelen. Als de werkgelegenheid op het oorspronkelijke groeipad in een bepaald jaar t bijvoorbeeld 7 miljoen arbeidsjaren bedraagt, dan betekent een relatieve trendafwijking van de werkgelegenheid in jaar t van 1 procent dat de werkgelegenheid in dat jaar 70.000 arbeidsjaren groter is dan op het oorspronkelijke groeipad.¹² Bij het omzetten van de oorspronkelijke modelvergelijkingen in relaties in termen van relatieve trendafwijkingen is sprake van linearisatie van de oorspronkelijke vergelijkingen. Dat is een belangrijk voordeel van de methode-Schouten, want het lineaire karakter van de relaties maakt het relatief gemakkelijk om de modellen met de hand op te lossen. Het ‘spelen’ met kleine, theoretische modellen beschouwde Schouten als een goed middel om grip te krijgen op de economische samenhangen. Hij zei vaak dat macro-economie een verdomd moeilijk vak is doordat alles met alles samenhangt. Een model was volgens hem een onmisbaar hulpmiddel om de interdependenties tussen de economische variabelen te begrijpen. Een compleet model is ook nodig om te voorkomen dat, zoals zo vaak gebeurt in economische beschouwingen, relevante interdependenties over het hoofd worden gezien.

Schouten beschouwde, zoals hiervoor al is geconstateerd, Tinbergen als zijn leermeester. Anders dan Tinbergen benutte hij echter de gereedschapskist van de econometrie niet. Hij schatte de relaties van zijn modellen niet, maar prikte voor de modelparameters bepaalde waarden. Wanneer hij een model bouwde dat bedoeld was om de werking van de Nederlandse economie te beschrijven, dan maakte hij bij dat prikken gebruik van wat hij de globale empirie noemde. In dit verband kunnen twee soorten modelparameters worden onderscheiden. De eerste soort betreft de parameters in uiteenlopende definitievergelijkingen waarvan hij de waarden met name baseerde op de Nationale rekeningen (en op andere kwantitatieve gegevens voor de Nederlandse economie). De waarden van de meeste parameters uit de gedragsvergelijkingen prikte hij door met een schuin oog te kijken naar de resultaten van empirisch onderzoek van andere auteurs.¹³ Schouten had niet de preten-

12 Sommige variabelen hebben betrekking op absolute trendafwijkingen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de trendafwijking van het werkloosheidspercentage.

13 Voor sommige parameters koos hij waarden die aansluiten bij de actuele Ausgangssituatie. In *Het wankel evenwicht in de economie* uit 1987 hield hij tevens rekening met de mogelijkheid dat een parameterwaarde afhangt van het teken van de impuls waarmee de economie wordt geconfronteerd.

tie dat hij met zijn modellen kwantitatieve voorspellingen kon doen van de effecten van uiteenlopende impulsen, maar hij was er wel van overtuigd dat zijn modellen hem in staat stelden om de kwalitatieve gevolgen van impulsen te schetsen. Het ging hem dus niet om de kwantitatieve effecten, maar om het teken van de effecten (positief of negatief).

De uitkomsten van een model in termen van relatieve trendafwijkingen kunnen worden geïnterpreteerd als de gecumuleerde effecten uit de 'spoorboekjes' van het CPB. Modellen á la Schouten leveren dus onmiddellijk de economische effecten op die uiteenlopende impulsen hebben. Het kan daarbij gaan om impulsen die op beleidsmaatregelen betrekking hebben, zoals een verhoging van bepaalde overheidsuitgaven of een verlaging van de een of andere belasting. De aandacht kan ook uitgaan naar impulsen die samenhangen met de onzekerheid over het verloop van sommige binnenlandse variabelen (zoals een investeringsimpuls) en over de ontwikkeling van de buitenlandse variabelen (zoals een wereldhandelsimpuls). De bekendste impuls uit het werk van Schouten is ongetwijfeld de loonimpuls, die hij ook wel als een loonpush aanduidde. De gevolgen van deze impuls zijn door hem ontelbare malen in kaart gebracht met een groot scala aan modellen. Anders dan het CPB rangschikte hij de loonimpuls meestal niet onder de impulsen die samenhangen met de onzekerheid over het verloop van binnenlandse variabelen, maar onder de beleidsimpulsen. Hij beschouwde de loonpolitiek namelijk als een beleidsinstrument waarover de sociale partners – veelal onder de regie van de overheid – beschikken. Schouten begreep heel goed dat een onder omstandigheden met het oog op de werkgelegenheidsdoelstelling gewenste loonmatiging bij vrije, decentrale loononderhandelingen niet gemakkelijk valt te realiseren, doordat de decentrale loononderhandelaars zich in een *prisoner's* dilemma bevinden. De centrale organisaties van werkgevers en werknemers konden volgens hem wel loonmatiging realiseren wanneer de omstandigheden daarom vroegen. De overheid kon dat volgens hem via een geleide loonpolitiek ook, zoals de eerste naoorlogse decennia hadden laten zien. Het succes van die geleide loonpolitiek was overigens mede te danken aan de medewerking die de centrale organisaties van werkgevers en werknemers daaraan verleenden.

Macht en wanorde

De centrale stelling van het uit 1980 stammende boek *Macht en wanorde* is dat een machtspositie van zowel de werkgeversorganisaties als de vakbonden tot chaos in het economische leven kan leiden.¹⁴ Als de werkgevers oppermachtig zijn en de werknemers veel te lage lonen betalen, resulteren overcapaciteit en werkloosheid. In de terminologie van *Macht en wanorde* is dan sprake van het monopoliekapitalisme. Wanneer de vakbonden het voor het zeggen hebben, moet juist met veel te hoge lonen rekening worden gehouden. Het gebrek aan voldoende investeringen leidt dan tot werkloosheid, omdat het aantal arbeidsplaatsen dat verbonden is aan de rendabele productiecapaciteit te klein is om volledige werkgelegenheid mogelijk te maken. Deze casus duidt Schouten aan als het monopolielaborisme.

Het monopoliekapitalisme en het monopolielaborisme doen denken aan twee regimes uit de onevenwichtigheidsanalyse die vooral via het werk van Edmond Malinvaud (1977) bekend is geworden. Malinvaud duidt een situatie waarin sprake is van een vraagtekort op zowel de goederenmarkt als de arbeidsmarkt aan als keynesiaanse werkloosheid en spreekt van klassieke werkloosheid bij een vraagoverschot op de goederenmarkt en een vraagtekort op de arbeidsmarkt. Het monopoliekapitalisme van Schouten wordt gekenmerkt door keynesiaanse werkloosheid. Volgens Schouten is in dit geval het vraagmodel actueel, aangezien de vraag naar goederen en diensten de productie bepaalt. Wanneer het monopolielaborisme geldigheidswaarde heeft, is er meer dan voldoende vraag, maar schiet het aantal arbeidsplaatsen dat behoort bij de rendabele productiecapaciteit tekort om volledige werkgelegenheid te bereiken. Volgens Schouten is in deze omstandigheid het aanbodmodel actueel, want de rendabele productiecapaciteit (dat is het rendabele aanbod) bepaalt nu de productie.

Het plan-Schouten

In 1982 werd er in Nederland volop gediscussieerd over het zogenoemde plan-Schouten. De naamgever van dit plan ontvouwde zijn visie onder andere tijdens een lezing voor de KNAW, die vervolgens ook in druk verscheen.¹⁵ In deze lezing draaide het om de vraag hoe de enorme werkloosheid, waarvan

¹⁴ Schouten (1980).

¹⁵ Schouten (1982).

op dat moment sprake is, kan worden teruggedrongen. Volgens Schouten is deze werkloosheid het resultaat van de veel te hoge loonstijgingen waarvan sprake was geweest in de periode vanaf 1964 (het jaar van de loonexplosie, waarin de arbeidskosten per werknemer stegen met 16 procent) tot in het begin van de jaren tachtig. Hij bepleit het nastreven van economisch herstel door het bevriezen van de contractlonen in combinatie met lastenverlichting. Hij is daarmee in feite voorstander van een centraal geleide loonvorming, want bevriezing van de contractlonen valt niet te verwachten bij vrije, decentrale loononderhandelingen. Als de sociale partners bereid zijn met de bepleite loonmatiging akkoord te gaan, dan kan de overheid volgens hem via lastenverlichting ervoor zorgen dat de koopkracht ongewijzigd blijft. Op deze wijze is een heilzame coördinatie van de loonpolitiek en het begrotingsbeleid mogelijk. Het plan zit logisch in elkaar. Loonmatiging is noodzakelijk om de rendabele productiecapaciteit van de goederensector te vergroten, via enerzijds meer investeringen en anderzijds een gunstige invloed op de economische levensduur van de kapitaalgoederen. Loonmatiging maakt bovendien arbeidsintensieve diensten relatief goedkoper, wat ook gunstig is voor de werkgelegenheid.¹⁶ Omdat lagere lonen de consumptieve bestedingen onder druk zetten, moet gelijktijdig de belastingdruk omlaag, zodat de consumptie op peil kan blijven. De productie gaat toch omhoog, dankzij de toename van de investeringen en de export. De werknemers van bedrijven hoeven bij uitvoering van dit plan geen offer te brengen. Hetzelfde geldt voor de werknemers van de overheid en de uitkeringsontvangers, want hun lonen en uitkeringen kunnen gekoppeld blijven aan de contractlonen bij bedrijven. Bij het uitblijven van een loonstop zal de overheid volgens Schouten echter genoodzaakt zijn om de overheidslonen en de uitkeringen te ontkoppelen. Hij beschouwt als een groot voordeel van zijn plan dan ook dat de koppelingsmechanismen gehandhaafd kunnen blijven. Hoewel voor koopkrachtbehoud lastenverlichting noodzakelijk is, hoeft de minister van Financiën bij uitvoering van het plan niet voor een groter begrotingstekort te vrezen, want de grotere omvang van de economie zal een gunstig effect hebben op de opbrengst van de belastingen en de uitgaven voor sociale zekerheid zullen slinken.

¹⁶ In het gebruikte model worden twee sectoren onderscheiden: de kapitaalintensieve goederensector en de arbeidsintensieve dienstensector.

Schouten was, zoals we hierna nog zullen zien, het langst zittende kroonlid van de Sociaal-Economische Raad (SER) ooit. In een conceptadvies van de SER, dat in december 1982 in de vergadering van de raad aan de orde kwam, maakte het plan-Schouten deel uit van een van de standpunten over de gewenste vormgeving van het sociaaleconomische beleid. Tot verbazing van velen viel Schouten tijdens deze vergadering onverwacht zijn eigen plan af. In een bijdrage aan een feestbundel van de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde uit 1987 blikte hij terug op de gang van zaken tijdens deze SER-vergadering.¹⁷ Hij verklaart daarin zijn ommezwaai uit een conceptadvies dat op de agenda van een volgende vergadering van de SER stond. De raad zou in dat advies afscheid nemen van iedere vorm van centraal ingrijpen in de loonvorming, behalve in tijden van oorlog. Als zulk ingrijpen niet meer mogelijk zou zijn, dan zou de door hem bitter noodzakelijk geachte coördinatie van de loonpolitiek van de sociale partners en het begrotingsbeleid van de overheid niet langer mogelijk zijn. Wanneer die mogelijkheid verviel, dan had het volgens hem geen zin meer om zich sterk te maken voor zijn plan. En daar kwam nog bij dat het CPB, een instituut dat hij hoogachtte, had becijferd dat de resultaten van het plan-Schouten veel minder gunstig waren dan waarop hij rekende. Hij had weliswaar argumenten voor zijn opvatting dat het CPB de gunstige effecten van het plan onderschatte, maar toch droeg de CPB-exercitie eraan bij dat hij zijn plan introk.

De door Schouten bepleite loonmatiging en lastenverlichting zouden er in de periode van tien jaar die volgde op de lancering van het plan overigens uiteindelijk toch komen, zij het niet als resultaat van de welbewuste uitvoering van het plan. De lonen werden gematigd onder invloed van de grote werkloosheid die de onderhandelingsmacht van de vakbonden verzwakte. En de overheid bracht in die periode bovendien enige lastenverlichting tot stand die het koopkrachtverlies van de werknemers beperkte.

Het wankle evenwicht in de economie

In 1986 verscheen *Het wankle evenwicht in de economie*.¹⁸ In een vraaggesprek met *Het Vrije Volk* noemde Schouten dit boek zijn 'testament' als wetenschapper. Een nieuwigheid ten opzichte van zijn eerdere

¹⁷ Schouten (1987).

¹⁸ Schouten (1986).

macro-economische beschouwingen is dat hij de gepresenteerde modellen welbewust niet symmetrisch toepast bij positieve en negatieve impulsen. Schouten is onder de indruk gekomen van het feit dat bezuinigingen op de collectieve uitgaven in de eerste helft van de jaren tachtig de economische activiteit schade toebrachten, terwijl het expansieve begrotingsbeleid dat op de eerste oliecrisis volgde niet een omgekeerde, heilzame invloed op deze activiteit had. Hij verklaart dit door te stellen dat in een periode met een volledige bezetting van de rendabele productiecapaciteit een expansief begrotingsbeleid onmogelijk een gunstig resultaat kan hebben, terwijl een contractief begrotingsbeleid bij dezelfde uitgangssituatie wel een keynesiaanse inzinking kan veroorzaken. In zijn analyses houdt hij met dit asymmetrische element rekening door voor een expansief begrotingsbeleid het aanbodmodel actueel te verklaren en bij een contractief begrotingsbeleid van het vraagmodel uit te gaan. Schouten gaat er hier dus van uit dat de veronderstellingen van het te hanteren model niet alleen moeten worden gebaseerd op de actuele uitgangssituatie, maar tevens op het teken van de impuls.

Het is volgens Schouten ijdele hoop dat het marktmechanisme werkloosheid en overcapaciteit kan voorkomen. Hij heeft dus geen blind vertrouwen in de werking van het prijsmechanisme. Het marktmechanisme moet volgens hem wel worden bevorderd, maar daaraan voegt hij toe dat een dergelijke bevordering zonder coördinatie van de macro-economische politiek vechten tegen de bierkaai is. De noodzaak van deze coördinatie roept de vraag op hoe deze in de praktijk gestalte kan krijgen. Hij wijst in dit verband op 'zoiets als de Sociaal-Economische Raad in Nederland als adviesorgaan, niet alleen van de regering maar ook van de sociale partners en, als men maar wil, ook van de monetaire autoriteiten.'¹⁹ Hij voegt daaraan toe: 'Een macro-economische *indirecte* coördinatie via een voortdurend overleg van de centrales van de autonome instanties kan dát opleveren wat iedereen eigenlijk wil: evenwicht en stabiliteit in plaats van onevenwicht en labiliteit.'²⁰

¹⁹ Schouten (1986), p. 148.

²⁰ Schouten (1986), p. 148.

De betekenis van de internationale economische betrekkingen

Schouten besteedt in veel boeken en artikelen aandacht aan de betekenis van de internationale economische betrekkingen. Om hierop zicht te krijgen gebruikte hij soms modellen waarin wordt aangenomen dat de wereld uit twee identieke volkshuishoudingen bestaat. Op basis van een dergelijk tweelandenmodel leverde hij in 1978 een bijdrage aan de preadviezen van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde (die toen nog niet het predicaat Koninklijk had verworven).²¹ Schouten analyseert in zijn preadvies mogelijke oorzaken van internationale stagflatie, het thema dat de vereniging voor haar preadviezen had gekozen. Hij wijst vooral een te hoge loonstijging als boosdoener aan en stelt dat het voor de effecten daarvan niet eens zoveel uitmaakt of de lonen in de hele wereld te hard stijgen dan wel slechts in een deel daarvan.

Schouten was van mening dat de theorie van de gesloten economie een meer fundamenteel karakter heeft dan de theorie van de kleine open economie. Dit neemt niet weg dat hij ook vaak analyses presenteerde op basis van de tweede theorie. In het al genoemde boek *Het wankele evenwicht in de economie* wijst hij erop dat de theorie van de kleine open economie veel gecompliceerder is dan die van de gesloten volkshuishouding, maar dat zij kwalitatief gesproken nauwelijks tot andere inzichten leidt. Hij voegt daaraan wel toe dat de kwantitatieve effecten van impulsen in een kleine open economie veel kleiner zijn dan die van impulsen in een gesloten economie. Zo is in een situatie waarin het vraagmodel van Schouten actueel is – vanwege het bestaan van overcapaciteit en werkloosheid – een expansief begrotingsbeleid een geschikt middel om productie en werkgelegenheid te vergroten. De effectiviteit van een expansief begrotingsbeleid is in een kleine open economie echter geringer dan in een gesloten economie als gevolg van het invoerlek; de hogere binnenlandse bestedingen stimuleren niet alleen de binnenlandse productie, maar ook de invoer.

Schouten en de SER

Schouten grossierde niet in nevenfuncties. Commissariaten wilde hij niet, omdat die afbreuk zouden doen aan zijn wetenschappelijke onafhankelijkheid. Hij was wel langer dan wie ook kroonlid van de SER. Van 1956 tot

²¹ Schouten (1978).

1958 was Schouten onafhankelijk commissielid en daarna was hij tot 31 maart 1992 onafgebroken kroonlid. Aan de discussies in de SER en vele van zijn commissies deed hij graag mee, omdat het voor hem als een paal boven water stond dat coördinatie van het beleid van de sociale partners en dat van de overheid tot goede resultaten met betrekking tot de sociaaleconomische doelstellingen kan leiden.

Volgens Piet Ridder, die jarenlang als secretaris bij de SER werkte, was een hoogtepunt in de periode van Schouten bij de SER zijn voorzitterschap van een commissie die ten tijde van de geleide loonpolitiek halfjaarlijkse conjunctuurrapporten uitbracht.²² De overheid stelde in die tijd formeel de contractloonontwikkeling vast, maar de SER bracht daarover een belangrijk advies uit. Ridder had prettige herinneringen aan die periode: 'Eens per halfjaar een rapport, dat is natuurlijk op zichzelf geen kleinigheid, maar wij hadden er nooit zoveel moeite mee. Zeker als dat soms gebeurde in zijn prachtige tuin in Oisterwijk. Hij maakte het grondschema, met wiskundige modellen en ik trachtte dat in tekst te vertalen.'²³ Volgens Ridder hechtte Schouten ook in de SER aan zijn onafhankelijkheid: 'Schouten is nooit beïnvloed geweest door zijn politieke opvattingen, door zijn lidmaatschap van de KVP. Hij was echt een onafhankelijk kroonlid.'²⁴ Ridder herinnerde zich bovendien dat Schouten fel kon reageren wanneer een van de kroonleden te veel een politieke koers voer:

Vanaf het begin in 1971 was Schouten lid van de Commissie Economische Deskundigen (CED). Van deze commissie waren vooral verschillende hoogleraren economie lid. Aan de werkzaamheden van de CED nam Schouten met bijzonder veel plezier deel. Hij zette op een groot aantal rapporten zijn stempel, vooral wanneer hij de rol van voorzitter vervulde.

In zowel zijn wetenschappelijke werk als zijn colleges besteedde Schouten vaak aandacht aan de vraagstukken die in SER-verband werden besproken. Er was een duidelijke wisselwerking tussen zijn bezigheden in Tilburg en zijn activiteiten in Den Haag. Dit valt te verklaren uit zijn drang om

²² Zie het interview met Ridder in Sociaal-Economische Raad (1992), p. 11-26.

²³ Sociaal-Economische Raad (1992), p. 11-12.

²⁴ Sociaal-Economische Raad (1992), p. 13.

maatschappelijk relevant bezig te zijn. Zijn beoefening van de economische wetenschap moest dienstbaar zijn aan het vinden van oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken; zijn modellen waren dus geen *l'art pour l'art*. De door Schouten op basis van zijn macro-economische analyses geleverde bijdragen aan discussies in de SER en zijn commissies werden in hoge mate gewaardeerd. Dat bleek bijvoorbeeld bij zijn afscheid van het overleg- en adviesorgaan in 1992. Volgens Theo Quené – de toenmalige voorzitter van de SER – was Schouten een begrip, niet alleen omdat hij langer dan wie ook actief was in SER-verband, maar tevens omdat hij als weinig andere economen een volstrekt eigen plaats had in het nationale economendebat.²⁵ Het ging daarbij volgens Quené soms om een eigenzinnige plaats. Als het moest, dan zag Schouten er niet tegenop om een standpunt in te nemen dat volstrekt tegen het gangbare denken inging. Niet zelden moesten de andere deelnemers aan het debat volgens Quené echter vroeger of later toegeven dat zijn opvatting zo gek nog niet was. En de SER-voorzitter voegde daaraan toe: 'Dat gaf en geeft hem de inspiratie om steeds opnieuw zijn macro-economische opvattingen te stellen tegenover heersende modes in de wetenschap, of tegen een al te enge rolopvatting van de sociale belangenorganisaties.'²⁶

Ter gelegenheid van zijn afscheid van de SER blikte ook Johan Stekelenburg – in die tijd voorzitter van de vakcentrale FNV – terug op zijn ervaringen met het kroonlid Schouten, die hij – naar zijn initialen – als Débéjé aanduidde.²⁷ Volgens Stekelenburg was originaliteit karakteristiek voor Schouten. Hij wist heel goed macro-economische problemen uiteen te rafelen en onverwachte verbanden te leggen. Dat betekende volgens de vakbondsvoorzitter wel dat je bij hem nooit wist wat hij zou zeggen. Dat vond hij vaak een verademing tussen de voorspelbare verhalen in de SER. Hij constateerde verder dat enige dwarsheid Schouten niet vreemd was. Volgens Stekelenburg leek Schouten zich ongemakkelijk te voelen bij eensgezindheid, alsof er dan te weinig werd nagedacht. 'Als de hele vergadering tot de conclusie neigt dat de zaak zwart is, dan neemt Débéjé het woord om te zeggen dat er eigenlijk, bij nader inzien, toch nog witte spikkeltjes te zien zijn.'²⁸ Stekelenburg stelde tevens vast dat het plan-Schouten in de jaren tachtig eigenlijk toch is uitgevoerd. De

25 Zie het voorwoord van Quené in Sociaal-Economische Raad (1992), p. 7.

26 Sociaal-Economische Raad (1992), p. 7.

27 Zie het interview met Stekelenburg in Sociaal-Economische Raad (1992), p. 81-94.

28 Sociaal-Economische Raad (1992), p. 81.

vakbeweging was daarvoor vaak de hemel in geprezen, maar zij had volgens Stekelenburg geen andere keus gehad doordat haar machtspositie verzwakt was.

Slot

Met de dood van prof. dr. D.B.J. Schouten – Dick Schouten voor intimi – is een groot wetenschapper heengegaan. Hij maakte op virtueuze wijze macro-economische analyses en wijdde daaraan een groot aantal boeken en andere publicaties. Hij inspireerde met zijn colleges bovendien vele generaties studenten die door hem zijn ingewijd in de geheimen van vooral de macro-economie. Hij nam daarnaast vele jaren deel aan discussies in SER-verband en verrijkte die discussies met zijn vooral aan de macro-economie ontleende inzichten. Al zijn werkzaamheden hingen in hoge mate met elkaar samen. Zijn drang om maatschappelijk relevant bezig te zijn leidde er namelijk toe dat hij zich haast voortdurend bezighield met actuele vraagstukken van het sociaaleconomische beleid. Het waren deze vraagstukken die hij aan de orde stelde in zowel zijn publicaties als colleges en waarover hij debatteerde in de SER en zijn commissies.

Referenties

- Goorbergh, W.M. van den, Th.C.M.J. van de Klundert, en A.H.J. Kolnaar (red.) (1979), *Over macht en wet in het economisch gebeuren. Opstellen aangeboden aan Prof. Dr. D.B.J. Schouten bij zijn 25-jarig jubileum als hoogleraar in de Algemene Leer en Geschiedenis van de Economie aan de Katholieke Hogeschool*, Leiden: Stenfert Kroese
- Malinvaud, Edmond (1977), *The theory of unemployment reconsidered*, Oxford: Basil Blackwell
- Rodrik, Dani (2015), *Economics rules. The rights and wrongs of the dismal science*, New York/Londen: W.W. Norton & Company
- Roos, F. de, en D.B.J. Schouten (1960), *Groeitheorie*, Haarlem: De erven F. Bohn
- Schouten, D.B.J. (1950), *De overheidsfinanciën in de volkshuishouding. Een macro-economische studie over de betekenis van de openbare financiën op lange termijn voor de omvang, de verdeling en de besteding van het nationaal inkomen*, Leiden: Stenfert Kroese's Uitgeversmaatschappij

- Schouten, D.B.J. (1957), *Exacte economie. Een samenvatting van de economische theorie in de vorm van tien algemeen-economische modellen*, Leiden: Stenfert Kroese
- Schouten, D.B.J., met medewerking van A.H.J. Kolnaar (1967), *Dynamische macro-economie, deel I, Conjunctuurtheorie*, Leiden: Stenfert Kroese
- Schouten, D.B.J., met medewerking van A.H.J. Kolnaar (1967), *Dynamische macro-economie, deel II, Structuurtheorie*, Leiden: Stenfert Kroese
- Schouten, D.B.J. (1978), Internationale stagflatie bij vaste en flexibele wisselkoersen, *Preadvies van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde. Internationale stagflatie bij vaste en flexibele wisselkoersen*, Leiden: Stenfert Kroese, 1-29
- Schouten, D.B.J. (1980), *Macht en wanorde. Een vergelijking van economische stelsels*, Leiden: Stenfert Kroese
- Schouten, D.B.J. (1982), *Gelijktijdige en volgtijdelijke strijdigheid van doelstellingen*, Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 45, Nummer 5, Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij
- Schouten, D.B.J. (1986), *Het wankele evenwicht in de economie*, Leiden/Antwerpen: Stenfert Kroese/Wetenschappelijke & Educatieve Uitgevers
- Schouten, D.B.J. (1987), Over markt, orde, macht en wanorde, in A. Knoester (red.), *Lessen uit het verleden. 125 jaar Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, Leiden/Antwerpen: Stenfert Kroese/Wetenschappelijke & Educatieve Uitgevers, 391-403
- Sociaal-Economische Raad (1992), *In overleg. Afscheid van prof. dr. D.B.J. Schouten als kroonlid van de SER*, Den Haag: SER